

Citation:

J.H.W. Verzijl, Levensbericht W.J.M. van Eysinga, in:
Jaarboek, 1960-1961, Amsterdam, pp. 302-309

HERDENKING

VAN

Jhr. WILLEM JAN MARI VAN EYSINGA

(31 januari 1878—24 januari 1961)

Ik sta hier vanmiddag om ons op 24 januari jl. op bijna 83-jarige leeftijd ontslapen medelid Willem Jan Mari van Eysinga overeenkomstig zijn eigen laatste wens kort te herdenken. Zelden heb ik zo diep beseft, hoe moeilijk het kan zijn kort te zijn. Zeker nu het een levensbericht geldt van een man van zijn nationale en wetenschappelijke betekenis.

Op 31 januari 1878 als burgemeesterszoon te Noordwijkerhout geboren, heeft Van Eysinga, na een gymnasiale opleiding in Den Haag, gestudeerd te Leiden, waar hij in 1900 op stellingen zijn doctoraat in de rechtswetenschap en in 1906 dat in de staatswetenschappen heeft verworven op een nog altijd gezaghebbend proefschrift onder de bescheiden titel „Proeve eener inleiding tot het Nederlandsche tractatenrecht”. Hij was toen al vier jaren verbonden aan de afdeling Politieke en Juridische zaken van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, waaraan hij merkwaardig snel tot chef is opgeklommen. Deze dissertatie is richtinggevend geworden voor een der sectoren van zijn latere arbeid, eerst, in 1916, gecondenseerd in een systematische ontleding van de inhoud van alle Nederlandse traktaten sinds 1813 en veel later bekroond door zijn voorzitterschap der Staatscommissie, die de nieuwe grondwettelijke bepalingen over verdragen en de verhouding tussen traktaat en wet in onze nationale rechtsorde heeft voorbereid. De voorstellen dezer commissie droegen Van Eysinga's stempel: de nationale wet, zelfs de nationale grondwet, heeft te wijken voor dwingend internationaal recht. Wat was het, dat hem zo aantrok in de verdragen? Het moet geweest zijn hun functie van bovenstaatse rechtschepping méér dan van tussenstaatse contracten, hun

Jhr. W. J. M. VAN EYSINGA
(31 januari 1878—24 januari 1961)

tendentie naar „internationalisering” — een geliefd woord van Van Eysinga — van de samenleving der mensen tot een mondiale rechtsgemeenschap, die naar het beeld van een andere grote tijdgenoot in een majestueuze „Stufenbau des Rechts” „die Einheit des rechtlichen Weltbildes” zichtbaar zou maken.

Na deelneming aan Nederlands vertegenwoordiging op de tweede Haagse Vredesconferentie van 1907 en een korte waarneming van het gezantschap in Berlijn is Van Eysinga's wetenschappelijke loopbaan op 30-jarige leeftijd, in 1908, begonnen met een hoogleraarschap in het staats- en volkenrecht te Groningen, aanvaard met een, beide terreinen omvattende, rede over „Leer en leven der statenvormingen”. Maar reeds in 1912 heeft hij gevolg gegeven aan de roep van zijn eigen Universiteit om daar het eerste afzonderlijke gewone hoogleraarschap hier te lande in het volkenrecht op zich te nemen. Al in zijn intrede te Leiden over „De studie van het internationale recht” gaf hij blijk van een bijzondere visie op de internationale rechtsorde, waardoor zijn verdere wetenschappelijke ontplooiing nog veel sterker is beheerst dan door zijn proefschrift: hij wilde nl. bij de vervulling van zijn leeropdracht in het „volkenrecht” zich niet beperken tot het traditionele tussenstaatse recht, maar haar dienstbaar maken aan het gehele „internationale”, dat was naar zijn inzicht alle niet-nationale recht, met insluiting in het bijzonder van de rechtsbetrekkingen van het individu als lid van de wereld-omvattende gemeenschap der mensheid. De overgeleverde opvatting van een recht, in beginsel beperkt tot de betrekkingen tussen staten, achtte hij onjuist. Hij stond niet open voor de tegenwerping, dat de omvang van de volkenrechtsorde niet a priori kan worden bepaald door enig als onaantastbaar vooropgesteld axioma, maar afhankelijk moet zijn van een op systematische gronden getrokken praktische afgrenzing tussen het gebied der rechtsbetrekkingen tussen georganiseerde volken enerzijds en allerlei andere complexen van rechtsverhoudingen anderzijds. Ik weet ook niet uit ervaring, in hoeverre deze visie op een mensheidsrecht, een moeilijk hanteerbaar begrip, zijn onderwijs in het internationale recht principieel

heeft onderscheiden van dat zijner binnen- en buitenlandse collega's. — Dit theoretische uitgangspunt was ontleend aan de inzichten van de man, door wiens ogen Van Eysinga, naar hij zelf in een rede te Haarlem in 1946 heeft getuigd, de structuur der internationale gemeenschap en haar rechtsstelsel steeds meer is gaan zien, nl. Van Vollenhoven. Zo heeft hij ook diens interpretatie van De Groots „De jure belli ac pacis”, dat geweldige samenstel van natuurrecht, goddelijk recht en menselijk recht, over welks eigenlijke strekking en bouw de geesten nog altijd verdeeld zijn, tot de zijne gemaakt. Hoe sterk hij onder de bekoring van Van Vollenhovens geniale persoonlijkheid heeft gestaan, blijkt vooral uit zijn aan de volkenrechtswetenschap gewijde bijdrage van 1950 tot de door onze Akademie uitgegeven serie „Geschiedenis der Nederlandse rechtswetenschap”, waarin hij, met terzijdeschuiving van andere volkenrechtsauteurs uit het verleden, eigenlijk alleen Van Vollenhoven als waardige en gelijkwaardige representant naast Grotius erkent. En met hoeveel toewijding Van Eysinga ernaar gestreefd heeft, vooral na Van Vollenhovens dood, ook het leven en de geschriften van De Groot voor het nageslacht in het volle licht te plaatsen, weten wij allen uit de indrukwekkende reeks van bijdragen, waarvan wij in de loop der jaren verschillende hier hebben mogen beluisteren. Na de laatste oorlog heeft hij hem opnieuw geëerd in zijn bijdrage tot het openingsnummer van het ook door hem welkom geheten „Nederlandsch Tijdschrift voor Internationaal Recht” onder de titel „Grotius resurgens” en hoe zeer dit alles hem ter harte ging, bewijst treffend zijn allerlaatste verhandeling voor deze Akademie, al gedateerd 1961, welker verschijning hij dankbaar nog juist heeft mogen beleven: „Essai d'une esquisse de la structure juridique du monde actuel”. — Eén ding, een schijnbaar klein ding in Van Eysinga's Grotiusbeschouwing heeft mij altijd getroffen. Voor hem was De Groots natuurrecht, dat deze weerspiegeld zag in, en samenlas uit, de Bijbel, geschriften van kerkvaders, wijsgeren, dichters, geschiedschrijvers, juristen, redenaars en wie al niet meer, waarlijk positief recht, en wel — ziehier het kleine ding, een

enkel woordje slechts, dat hij herhaaldelijk gebruikte: *zeer* positief recht. Wat lag er in Van Eysinga's geest achter dit, voor een jurist in dit verband ongebruikelijke, woordje verborgen? Geloof, hoop of twijfel? Het granieten geloof, dat het De Groots ideale recht was, dat nog eens op aarde zal triomferen? Of althans de troostende hoop, dat dit de mensheid in de toekomst eenmaal beschoren zal zijn? Of een halfbewust innerlijk verweer, waardoor hij zijn twijfel trachtte uit te bannen bij het aanschouwen van de harde werkelijkheid in deze wereld, die hij zeer helder zag, maar wilde wegdenken?

Van Eysinga's omzwenking van diplomatie naar wetenschap in 1908 heeft voortzetting van semi-diplomatieke werkzaamheid allermïnst in de weg gestaan, zoals blijkt uit de vele niet gepubliceerde, maar bewaard gebleven adviezen, die hij sindsdien aan de Regering is blijven geven, speciaal in de moeilijke onzijdigheidsjaren van 1914-1918, velerlei deelneming aan het voorbereidende en uitvoerende werk van de Volkenbond, ook als regeringsgedelegeerde, sinds 1919 en zijn jarenlange lidmaatschap van de Centrale Commissie voor de Rijnvaart. Deze laatste functie, een eigenaardige combinatie van bestuur, wetgeving en appèl-rechtspraak, heeft op haar beurt zijn intensieve wetenschappelijke arbeid in een derde hoofdbedding gestuwd, die van het internationale rivierenrecht, in het bijzonder het rechtsregiem van de Rijn, waarover hij zeer veel heeft gepubliceerd. Voor hem had de Rijn geen geheimen; niemand kende deze rivier historisch en juridisch zo grondig als hij. Het beginsel der scheepvaartvrijheid heeft hij bij herhaling moeten verdedigen zelfs tegen dreigende schendingen ervan door de Regering en de wetgever; helaas heeft hij tot zijn teleurstelling een rechtshistorische vergissing van de Hoge Raad in 1954 met betrekking tot de cabotage in de Rijnvaart niet kunnen voorkomen ¹⁾. Ook in dit internationale rivierenrecht lag voor hem

¹⁾ Arrest van 4 mei 1954, N.J. no. 382, waarin de schrapping van de tweede zinsnede van art. 46 der Akte van Mainz in 1868 als „selbstverständlich” geheel onjuist wordt geïnterpreteerd. Verg. „Sparsa Collecta”, p. 517.

een grote bekoring: achter alle techniek zag hij steeds de regionale rechts- en belangengemeenschap tussen de oeverstaten, die in haar eigen bescheiden mate bijdroeg tot de uiteindelijke verwezenlijking van zijn internationale ideaal.

Naast en ten dele in dit, aldus in drie hoofdrichtingen vertakte, volkenrechtelijke onderzoek is een vierde studieobject voor hem steeds meer centraal geworden, nl. het gebied van rechts- en diplomatieke geschiedenis, waarvan vele detailstudies, zoals die over de wording van onze Staat (o.a. in zijn rectorale rede van 1929), de koloniale conferenties met Engeland van 1612 en 1615, de „internationale” synode van Dordrecht van 1618/1619, Oldenbarnevelt, de voorgeschiedenis van het Westfaalse vredescongres en laatstelijk zijn uitvoerige verhandeling over de wording van het Twaalfjarig Bestand, een welsprekend getuigenis afleggen. Ook in de geschiedenis zag Van Eysinga de groei van het wereldrecht zich voltrekken. Voor de volkenrechtsdogmatiek had hij maar matige belangstelling, het was alsof hij die niet belangrijk achtte.

Wat zich in zijn geestelijke nalatenschap rondom deze vier kernen van wetenschappelijk onderzoek groepeerde, is meer incidenteel, voor een groot deel ook alleen neergelegd in kortere, maar altijd belangwekkende dagbladartikelen: uit de Nieuwe Courant en vooral de Nieuwe Rotterdamse Courant alléén konden ongeveer 250 beschouwingen van zijn hand worden bijeengegaaard; slechts een klein aantal daarvan konden worden herdrukt in de mooie bundel „Sparsa collecta”, die hem bij zijn tachtigste verjaardag door oud-leerlingen is aangeboden. Zij handelen o.m. over Nederlands arbitragepolitiek, het oorlogs- en prijsrecht van de eerste wereldoorlog, de Volkenbond en daarmee samenhangende ontwikkelingen, zoals het eenmaal vermaarde Protocol van Genève (1924), de verdragen van Locarno (1925) en het Kelloggspact (1928), ook over het onzijdigheidsrecht, waarover hij, op uitnodiging van het Nobel-instituut, een boek zou hebben geschreven, indien hij er spoedig tijd voor had kunnen vinden en indien dat Instituut, met zijn instemming, er ten slotte niet van had afgezien,

omdat onder de nieuwe Volkenbond het traditionele regime der onzijdigheid geen toekomst meer scheen te hebben. In samenhang gelezen en aangevuld met tal van elders verschenen bijdragen ²⁾, doen deze verspreide artikelen een uitermate belangrijke periode in de internationale-rechtsgeschiedenis voor onze geest herleven.

Van Eysinga's verkiezing tot rechter in het Permanente Hof van Internationale Justitie, welke in 1931 aan zijn universitaire loopbaan een einde heeft gemaakt, hoewel hij altijd een centrale figuur aan de Leidse Universiteit is gebleven, valt uit deze zijn dubbele verdienste als man der internationale praktijk en der volkenrechtswetenschap geheel te verklaren. Dit rechtersambt heeft hij feitelijk vervuld tot de Duitse bezetting van ons land, maar formeel tot de opheffing van het eerste Hof en zijn vervanging door het tegenwoordige Internationale Hof van Justitie in 1946; als enige in Nederland achtergebleven rechter heeft hij van tijd tot tijd het onbeheerde apparaat van het Hof nog moeten verdedigen tegen de bezetter, die zich ook op dit punt aan het recht niet stoorde. Tijdens deze ruim negenjarige actieve functie als internationaal rechter heeft hij in zeven afwijkende individuele opinies van de zelfstandigheid van zijn oordeel blijk gegeven door, met gebruikmaking van het aan de rechters toekomende en, trots zekere praktische bezwaren, uit wetenschappelijk oogpunt nauwelijks genoeg te waarden recht, uitvoerig te motiveren, waarom hij het met de rechtsvinding van het Hof niet eens kon zijn. Toen Van Eysinga zelf in 1950 in deze Akademie zijn overleden oud-mederechter Dionisio Anzilotti herdacht, heeft hij aan diens rechterlijke verdiensten méér aandacht gewijd dan aan die als vorser en auteur, misschien ook omdat hij, met alle grote persoonlijke waardering, vanuit zijn eigen visie deze Italiaan niet anders kon zien dan als een wetenschappelijke tegenvoeter. Ik volg Van Eysinga's voorbeeld van 1950 niet, nu het hem zelf geldt, omdat zijn veel-

²⁾ In het Bulletin van het I(internationaal) I(ntermediair) I(nstituut), het Nederlands Juristenblad, de Zeitschrift für Völkerrecht, het Jaarboek Grotius, het tijdschrift De Volkenbond, Die Friedenswarte, De Gids, Economisch-Statistische Berichten, de Revue de droit international et de législation comparée en de Grotiana.

jarige wetenschappelijke activiteit zijn veel kortere rechterlijke werkzaamheid in belang heeft overtroffen. Toch is kennis van zijn „opinions dissidentes” ter afronding van het beeld van Van Eysinga onmisbaar; zij zijn echter te technisch om in dit verband zelfs summier te worden ontleed. Ik wil alleen een uitzondering maken voor zijn afwijkend oordeel in de Britsch-Belgische procedure van 1934 in de zaak van Oscar Chinn over de scheepvaartvrijheid op de Kongorivier³⁾, waarin Van Eysinga tegen de meerderheid in heeft hoog gehouden zijn stelling, dat, evenals in de verhouding tussen nationaal en volkenrecht, zo ook in de internationale sfeer het recht van een engere kring van partijen moet wijken voor het dwingende recht van een wijdere kring.

Ook op veel andere dingen kan ik niet ingaan, omdat Van Eysinga's laatste wens van korthed van deze herdenking geëerbiedigd behoort te worden. Zijn wetenschappelijke verdiensten zouden ook alleen ten volle gewaardeerd kunnen worden door een uitvoerige analyse van inhoud en samenhang van zijn geschriften, te meer nodig, omdat zijn opvattingen niet zijn neergelegd in één al-omvattend systematisch werk over het volkenrecht en zijn historie, maar wijd verspreid zijn, zoals de „Sparsa collecta” bewijzen. Een dergelijke samenvattende en kritische behandeling zou de schoonste hulde zijn, die aan zijn nagedachtenis zou kunnen worden gebracht. Moge het daar nog eens toe komen.

Wat moet ik, ter afsluiting, uit dit rijke en vruchtbare leven verder nog met name vermelden? Zijn taak als leermeester vooral in het volkenrecht van de toenmalige Prinses Juliana tijdens Haar Leidse studie. Zijn jarenlange lidmaatschap van het Permanente Hof van Arbitrage en van een aantal internationale verzoeningscommissies. De vele dissertaties, onder zijn bezielende leiding tot stand gekomen, en de grote moeite, die hij zich getroost heeft om aan waardevolle geschriften van jongere Nederlanders door recensies in buitenlandse tijdschriften een bekendheid te geven, die zij anders nooit zouden hebben verworven. Zijn hoge cultuur, zijn

³⁾ Publications de la C. P. J. I., serie A/B, no. 63, blz. 131 en vlg.

perfecte talenkennis, zijn liefde voor de muziek en de Zwitserse bergwereld, zijn wijde kennis ook buiten zijn vak, zijn welsprekendheid en gloed van uitdrukking.

Maar boven dat alles staat in de herinnering de adel van zijn hoffelijke persoonlijkheid. Wie hem goed gekend heeft, heeft eerst recht zijn menselijke warmte, zijn diepe belangstelling, zijn toewijding ten volle kunnen ervaren. Ik zou daarop niet kunnen ingaan zonder te persoonlijk te worden en kan er hier slechts in deze enkele eenvoudige woorden in grote dankbaarheid van getuigen.

Van Eysinga laat een belangrijke plaats ledig in de internationale-rechtswetenschap. Hij laat een voornamelijk plaats ledig ook in deze kring, waarin hij in 1926 is binnengetreten en de resultaten van zijn onderzoek veertien malen heeft uiteengezet. Hij laat een plaats ledig in het openbare leven van ons vaderland, waar hij bij herhaling als nationaal redenaar is opgetreden. Hij laat ten slotte een plaats na, maar die niet ledig, in onze harten.

J. H. W. VERZIJL